

CARACTERUL IMPERATIV AL NORMELOR DE CONVICȚIUNE PENTRU SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

Valeriu CAPCELEA

Secția Nord a Academiei de Științe a Moldovei
Bălți, Republica Moldova

Autorul corespondent: Valeriu Capcelea, email: vcapcelea@mail.ru

THE IMPERATIVE NATURE OF COEXISTENCE NORMS FOR CONTEMPORARY SOCIETY

Abstract: *This article addresses the issue of the importance of coexistence rules on human behavior in contemporary society. The author emphasizes that not only legal norms are important for the regulation of social relations, but all types of social norms, among which the coexistence norms also play an important role. The norms of professional ethics, of good manners, that can have a positive impact on man in post-modern society are widely characterized.*

Keywords: *coexistence norms, morals, deontology, professional deontology, good manners, rules of good manners.*

Adnotare: *În acest articol este abordată problema importanței normelor de conviețuire asupra comportamentului uman în societatea contemporană. Autorul subliniază că nu numai normele juridice sunt importante pentru reglementarea relațiilor sociale, ci toate tipurile de norme sociale, printre care un rol important în au și normele de conviețuire. Sunt caracterizate pe larg normele de deontologie profesională, ale bune-cuviințe, bunelor maniere care pot avea un impact pozitiv asupra omului din societatea post-modernă.*

Cuvinte-cheie: *norme de conviețuire, morală, deontologie, deontologie profesională, bună-cuviință, regulile bunelor maniere.*

Introducere

Investigarea problemelor corelației și interacțiunii dintre tipurile de reglementare socială în condițiile societății globalizate în general și în societățile aflate în tranziție, în mod particular, obțin un nou caracter și o nouă rezonanță. Problema investigării normelor sociale este mai mult decât stringentă, or este cert faptul că absolutizarea locului și rolului normelor juridice în reglementarea comportamentului uman, ce a persistat în epoca totalitaristă a avut repercusiuni nefaste pentru societatea noastră. Drept rezultat, a fost diminuat sau chiar negat în mod absolut potențialul nomologic al sistemului de norme sociale fundat pe normativitatea axiologică (*tradiționale, religioase, morale, de conviețuire socială, de deontologie profesională, corporative etc.*), al ponderii lor în administrarea relațiilor sociale și a comportamentului uman. În același timp, în legătură cu deformarea instituțiilor și a relațiilor sociale, s-au amplificat contradicțiile interne care au existat întotdeauna în sistemul normativ. Din cauza necoincidenței dintre exigențele normative și condițiile reale ale existenței indivizilor și a grupurilor sociale a apărut „moralitatea dublă” în

condițiile căreia normele contradictorii erau utilizate de una și aceeași persoană pentru diferite scopuri și în diverse situații. Concomitent, a apărut și „creația normativă tenebră” a unor forme neoficiale de conduită de care se călăuzesc o mare parte de oameni, fapt care indică asupra neîncrederii oamenilor în sistemul normativ existent.

Normele de conviețuire constituie o categorie apropiată într-un fel de obiceiuri, dar și de normele morale ce o formează. În această categorie includem normele de bună-cuviință, normele protocolare, de politețe, de curtoazie, de bunăvoință, foarte numeroase și prezente în viața de zi cu zi. Astfel, după cum menționa filosoful român din perioada interbelică, Eugeniu Speranția, calitatea sau trăsătura distinctă a acestor norme este dată de o anumită apreciere sau prețuire reciprocă a persoanelor, exprimată prin „stima”, „considerația” sau „respectul” ce și-l datorează unul altuia. Aceste norme pot contribui la întreținerea raporturilor interumane, ale conviețuirii, însă aportul lor este redus, iar uneori superficial sau numai formal, dacă nu sunt dublate de motivații puternice morale. „Simpla politețe nu apără și nu asigură conviețuirea, pe când conviețuirea, odată asigurată, se poate cizela și adânci prin politețe” [1, p. 396]. Aceste norme pot contribui la întreținerea raporturilor interumane, a conviețuirii umane în cadrul societății contemporane.

Normele deontologiei profesionale

În categoria normelor de conviețuire sunt incluse și diferite reguli de cultură, igienă, de bunăcuviință și comportament „civilizat” [a se vedea 2], formate sub presiunea grupului, dar cel mai important segment al normelor de conviețuire socială este cel al deontologiei profesionale (lumea juridică, medicală sau mediul cadrelor didactice). Specificul comun al acestor norme este faptul că ele depind mai mult de uzaje decât de morală sau drept, ele se formează treptat, spontan și nu sunt creația imediată a unor organizații. Însă la un moment dat, ele pot fi colectate și înscrise într-un statut. În anumite condiții poate interveni o reglementare juridică, printr-un act normativ, astfel încât norma de conviețuire socială capătă și forța juridică și devine o normă juridică.

Însă, putem spune cu certitudine ca în cadrul eticii încă nu s-a constituit, în mod definitiv, o disciplină nouă – *deontologia*, care se naște destul de încet trecând prin chinurile facerii. O altă disciplină care se află într-o perioadă de constituire și fundamentare a bazelor ei teoretice, a aparatului său noțional este cea a *deontologiei profesionale*. Cu toate că primul *Cod deontologic* a apărut încă în antichitate (*Jurământul lui Hipocrat*), totuși deontologia profesională a început să se dezvolte destul de rapid abia după cel de-al Doilea Război Mondial, ceea ce a condus la apariția ca ciupercile după ploaie a *Codurilor deontologice* nu numai ale profesiilor care au ca obiect al muncii omul, dar și ale profesiilor care nu au nimic comun cu omul. În același timp, studiul Codurilor deontologice ne fac să concluzionăm că deontologia apropie mai mult morală de drept decât de filosofia generală a moralei. De aici și coincidența accentuată a obligațiilor juridice cu datoriile moralei profesionale [2, p. 58].

Codurile deontologice și regulile ce se conțin în ele, spre deosebire de textele codificate, pot avea aspectul unor cutume, care completează litera textelor și prescripțiilor exprese din dreptul civil, comercial sau administrativ, referitor la datoriile ce revin diverselor profesii. Astăzi deontologia a intrat în dreptul pozitiv sub forma dreptului disciplinar, devenind un fel de autoapărare a grupurilor de oameni ce țin de o anumită profesie. Legitimitatea acestor grupuri autorizează sancționarea membrilor prin cenzurări pur morale, cum sunt reprehensiunea, avertismentul care trebuie să împiedice noi violări ale regulilor deontologice. În unele profesii, se admite și sancționarea prin amenzi bănești, însă cele mai grave pedepse rămân suspendarea sau excluderea profesionistului din

cadrul grupului. Totodată, deontologia profesională nu înglobează în sine întreg dreptul disciplinar pe motiv că numai regulile care guvernează justiția sunt, și într-un caz, și în celălalt, similare. Statul poate să controleze modul în care profesioniștii exercită drepturile lor interne, puterea jurisdicțională și cea legislativă.

Deontologia reprezintă morala unei profesii reflectată cu precădere prin prisma îndatoririlor sau obligațiilor morale impuse de exercitarea unei profesii în societate. Ea cercetează drepturile în corelație cu îndatoririle care le susțin și realizează cercetările în sferele vieții social-utile și nu numai în sferele speciale ale muncii producătoare de bunuri, valori. Din această cauză, pentru deontologi, moralitatea se centrează pe categoria „datorie”, căci numai ea este garantul dreptății, corectitudinii. Consecinționiștii reproșează deontologilor împovărarea exagerată a omului cu o mulțime de obligații care domină numai relațiile vieții politice, ci și relațiile personale, iar deontologiștii, deși recunosc că datoriile noastre sunt împovărătoare, ei cred că individului îi rămâne și multă libertate pentru a se dedica proiectelor personale.

În opinia noastră, *Codurile de deontologie profesională* existente în societatea post-modernă, mai ales, cele adoptate în Republica Moldova și într-o măsură oarecare, cele adoptate în România, au un șir întreg de neajunsuri:

- ele înlocuiesc responsabilitatea morală autonomă cu îndatorirea etică eteronomă. Totodată, se subliniază necesitatea de a evita generalizarea pronunțată în ele, pentru că ea conduce la uniformizarea individualităților morale, care are un impact negativ asupra dezvoltării morale a personalității umane;

- un alt neajuns, constă în aceea că, codurile etice apărute în societatea post-modernă pornesc de la ideea unei ființe umane incapabile, atunci când este liberă, să se conformeze de bună voie regulilor bune și din această cauză oamenii trebuie ajutați prin emiterea unor coduri care să-i constrângă să se comporte bine. În această situație, eticul se confundă cu juridicul, ambele având ca fundament coerciția, însă aceste două planuri nu pot fi confundate. Morala nu poate fi universalizată și universalizantă, așa cum este legea, ceea ce înseamnă că morala nu aparține strict planului raționalității, deoarece acest lucru înlătură uniformizarea morală;

- analiza *Codurilor de deontologie profesionale* elaborate în formă scrisă ne demonstrează o lipsă de delimitare a câmpului de acțiune a deontologiei, sau de identificarea falsă a lui, fapt care le conferă o natură eclectică. Aceasta se întâmplă din cauza că grupurile profesionale preocupate de coduri trăiesc necesitatea moralității actelor lor de pe o rampă morală mai degrabă intuitivă decât cercetată și explicată prin intermediul eticii [3, p. 37-38].

Prin urmare, orientarea celor care elaborează și adoptă *Coduri de deontologie profesională* trebuie să fie una preponderent utilitarist-pragmatistă, ceea ce poate determina un limbaj moral specializat, care să fie în stare să contribuie la îmbogățirea patrimoniului etic cu noi concepte, noțiuni și categorii, cu noi abordări ale problematicii umanului, ca în rezultat, recentelor studii din domeniul eticii aplicate să le putem adăuga un nou capitol, acela al deontologiilor profesionale. Perspectiva este cu atât mai interesantă, cu cât, în condițiile schimbărilor cardinale care se produc în societatea post-modernă în domeniul relațiilor interumane, autoritatea statală vrea să obțină noi dimensiuni, mai ales, în plan politic, economic, militar, informațional, religios, al opiniei publice, al informației etc.

În concluzie, trebuie să remarcăm faptul că în societatea post-modernă există tendința de a crea pentru toate profesiile *Coduri de deontologie profesională* care au, în general, un impact pozitiv asupra dezvoltării sociale, însă apariția lor s-a transformat de multe ori într-o modă, într-un scop în sine, care conduce la apariția unor fenomene sociale negative: actele profesionale sunt

privite numai prin punctul de vedere al drepturilor general-umane ale omului, prin felul cum aceste drepturi se impun public; cerințele stricte ce există în etică și morală sunt mai mult presupuse decât sunt formulate în mod explicit în *Codurile deontologiei profesionale*; este necesar de a elabora *Codurile deontologiei profesionale* reieșind din principiile și legile moralei, ca oamenii să simtă necesitatea raportării acțiunilor profesionale la morală și nu la îndatorirea etică eteronomă; trebuie să conștientizăm faptul, că fără un instrument teoretic veritabil, fără a se funda pe principiile, normele și valorile morale ale umanității atenția în *Codurile de deontologie profesională* se concentrează asupra unor momente nesemnificative, pe corectitudinea actelor profesionale privită prin punctul de vedere al drepturilor omului, iar exigențele stricte ce țin de domeniul moralității sunt mai mult presupuse decât formulate în mod explicit

Normele bunei cuviințe și bunelor maniere

Deseori unele acțiuni săvârșite de oameni nu pot fi calificate ca imorale, dar pot fi calificate ca fiind în contradicție cu regulile bunei-cuviințe. Spre exemplu, este necuviincios să nu respecti regulile colectivității din care faci parte, să strigi pe cineva de pe partea opusă a străzii, a ții cu mâinile în buzunare când vorbești cu o femeie, să intri la un concert de muzică simfonică, îmbrăcat în pantaloni scurți. Aceasta înseamnă să nu respecti normele unei conduite civilizate, caracteristice grupurilor și comunităților date.

Bunul-simt, buna-cuviință și comportamentul civilizate în societate nu pot fi separate de moralitate, căci o conduită frumoasă este morală și viceversa, ceea ce este moral este frumos. În această ordine de idei, considerăm că profilul moral, cinstea, corectitudinea și celelalte componente ale sale fundamentează atitudinea omului în relațiile sociale și definesc ceea ce numim demnitate umană, iar politețea îi adaugă distincție și eleganță.

Regulile bunei-cuviințe, în opinia filosofilor și juriștilor români Gheorghe Mihai și Radu Motică, „sunt de o mare diversificate, fiind clasificate în două categorii: general-empirice, valide pentru o comunitate națională, pentru o rasă, pentru un mediu urban sau rural, particular-empirice, pentru o zonă, pentru o categorie socioprofesională” [4, p. 78]. Ele își au originea într-o tradiție existentă în spațiul românesc: în Moldova este cuviincios e să-l întrebi pe musafir dacă nu dorește să mănânce, iar în Crișana - dacă nu dorește să se odihnească. Unii autori susțin că regulile bunei-cuviințe nu au un fundament rațional, ca și cum ele ar izvorî din instinct sau din intuiție. Spre exemplu, este cuviincios ca bărbatul să urce scara înaintea femeii și aceasta se fundează pe un temei rațional. Totodată, se crede cuviincios să dai sunetul radioului din apartamentul tău astfel încât să nu obligi pe vecin să asculte preferințele tale muzicale, și despre aceasta nu se poate spune că nu e rațional. Fiecare domeniu al activității umane presupune și o ținută vestimentară adecvată, corespunzătoare normelor etice: e necuviincios să vii la lecții în haine de gală. Există și gesturi care ar trebui evitate în anumite situații: nu e cuviincios să-ți treci mâna prin păr la restaurant sau când discuți cu cineva.

Unele reguli ale bunei-cuviințe au fost codificate sub denumirea de reguli ale bunelor maniere: în afaceri, în politică, în diplomație. Aceste codificări au o mare doză de convenționalism și rațiunea lor e foarte greu de stabilit. Spre exemplu, există niște exigențe cu privire la ținuta vestimentară a persoanelor care participă la o întâlnire de afaceri, considerându-se important orice detaliu, inclusiv accesoriile care le poartă omul de afacere sau parfumul pe care îl folosește.

Buna-cuviință înseamnă corectitudinea în ținuta și în atitudinea exterioară, în cuvânt și faptă, respectarea bunelor maniere și a normelor sociale, amabilitate. Ea se manifestă variat, după condițiile impuse de epocă, de mediu și societate, dar satisface totdeauna cerința firească a

corectitudinii. Buna-cuviința ca virtute creștină, înseamnă evitarea a tot ce poate constitui un mod de atașare senzuală pentru tine însuși și pentru alții. În Biblie este scris: „Ci fiecare din noi să i se facă plăcut aproapelui sau în ceea ce este bun spre zidire” [5: Romani: 15:2]. Desigur, buna-cuviința să nu fie falsă și artificială, ci reală, smerită, plină de iubire față de apropoale, de respect și ascultare față de conducători, deci condusă de principiile morale. Mai toată lumea admite ca educația e ceva bun (chiar dacă principiile și metodele ei variază), dar nu trebuie subestimată necesitatea și validitatea bunei-cuviințe. În acest sens, ne raliem opiniei eseistului și esteticianului român Andrei Pleșu, care remarcă că „buna-cuviința e utilă și în detaliul zilnic, și în marile dezbateri ale veacului. Ea aduce, în orice împrejurare, o notă de politețe și înțelepciune, de natura să facă viața suportabilă [a se vedea: 6,].

Comcluzii

Un imperativ al societății contemporane constă în utilizarea mai frecventă a tradițiilor, obiceiurilor și normelor tradiționale de conviețuire socială, care posedă un bogat potențial axiologic, dar care au fost date uitării în avantajul normelor juridice, ce pot fi un remediu eficient în depășirea fenomenelor negative ce se manifestă în comportamentul oamenilor.

Deontologia este actualmente un concept utilizat fără un suport bine conturat. Prin urmare, unele „coduri deontologice” elaborate în formă scrisă suferă de o lipsă de delimitare a câmpului de acțiune a deontologiei sau de identificarea falsă a lui, ceea ce le conferă lor o natură eclectică. Aceasta se întâmplă din cauza că grupurile profesionale preocupate de asemenea coduri trăiesc necesitatea moralității actelor lor de pe o rampă morală intuită decât cercetată și explicată prin intermediul eticii. Crearea deontologiei profesionale pentru toate profesiile s-a transformat într-o modă care a avut un impact negativ asupra conținutului și a eficienței practice a unor astfel de coduri.

Un rol important în societatea post-modernă o capătă normele buna-cuviinței/regulile bunelor maniere ce au un impact din ce în ce mai mare asupra comportamentului civilizat al omului contemporan.

Resurse bibliografice:

1. Speranția, E. *Introducere în filosofia dreptului*. Ed. a doua reanimată și adăugită. Cluj: „Tipografia Cartea Românească”, 1944. – 444 p.
2. Capcelea, V. *Etica și comportamentul civilizat*. Ediția a doua completată și adăugită. - București: Ed. Pro Universitaria, 2022. – 340 p.
3. Capcelea, V. *Deontologia profesională a juristului: curs universitar*. - București: Ed. Universul Juridic, 2018. – 304 p.
4. Mihai, Gh.; Motică, R. *Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului*. – București: Ed ALL, 1997. – 250 p.
5. *Biblia sau sfânta scriptură*. București: Edit. institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe române, 1996. – 1423 p.
6. Pleșu, A. *Nici așa, nici altminteri nu e frumos*. În: Dilema veche, anul II, nr. 101, 9 iunie 2009.